

İBRÂHÎM NASRALLÂH'IN TUYÛRU'L-HAZER ADLI ROMANINDA ÜRDÜN KAMPLARINDAKİ SOSYAL YAPININ FİLİSTİNLİ MÛLTECİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF THE SOCIAL STRUCTURE IN JORDANIAN CAMPS ON PALESTINIAN REFUGEES IN İBRAHİM NASRALLAH'S NOVEL "TUYÛR AL-ĤADHAR"

ABDULKADİR KARACADAĞ

ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI
LECTURER, KİLİS 7 ARALIK UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC
KİLİS, TÜRKİYE

abdulkadir.karacadag@kilis.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-6335-096X>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1369193>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
30 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Accepted
25 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Karacadağ, Abdulkadir, "İbrâhîm Nasrallâh'ın Tuyûru'l-Hazer Adlı Romanında Ürdün Kamplarındaki Sosyal Yapının Filistinli Mülteciler Üzerindeki Etkisi [The Effect Of The Social Structure In Jordanian Camps in Palestinian Refugees in Ibrahim Nasrallah's Novel "Tuyûr Al-Ĥadhar"]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 10/2 (Aralık/December 2023): 417-441.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

İBRÂHİM NASRALLÂH'IN *TUYÛRU'L-HAZER* ADLI ROMANINDA ÜRDÛN KAMPLARINDAKİ SOSYAL YAPININ FİLİSTİNLİ MÛLTECİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Öz

Ürdün, XX. yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde 'Abdullâh b. Huseyn liderliğinde Ürdün Emirliği adıyla siyaset sahnesine çıkmış (1921) ve 1946 yılında İngiltereden bağımsızlığını kazanarak Ürdün Hâşimî Krallığı adıyla devletleşme sürecini tamamlamıştır. 1948 yılında İsrail Devleti'nin ilan edilmesi ve sonrasında Arap-İsrail Savaşlarıyla birlikte Filistinlilerin Ürdün'e göç etmesi, Ürdün'de siyasi ve kültürel anlamda önemli bir hareketliliğe neden olmuştur. Filistinlilerin beraberinde götürdüğü matbaa ve basım yayım araçları sayesinde Ürdün, birçok modern edebî türle tanışmıştır. Ürdündeki Filistinli aydınlar, yayımladıkları hikâye, şiir, roman gibi edebî türlerle Filistin davasını ve direnişini uluslararası edebiyat sahnesine taşımışlardır. Bu aydınlardan biri de Filistin konulu romanlarıyla ün kazanan ve bu çalışmanın konusunu oluşturan İbrâhîm Nasrallâh'tır. Şiir, hikâye, roman ve edebiyat eleştirisi eserler yayımlayan Nasrallâh, aynı zamanda hat, resim, müzik, fotoğrafçılık ve sinemayla da ilgilenmektedir. Nasrallâh'ın Filistin'i çeşitli yönleriyle ele aldığı ve her birinde farklı bir tarihsel aralığı işlediği *el-Melhâtu'l-Filestiniyye* adlı roman serisi, çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur. Serinin ilk romanı olan ve Filistinli mültecilerin Ürdün'deki mülteci kamplarında verdikleri yaşam mücadelesini ele alan *Tuyûru'l-hazer* adlı roman, bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada öncelikle İbrâhîm Nasrallâh'ın hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinden bahsedilmiş ardından söz konusu roman hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra romandaki sosyal yapı aile, eğitim, ekonomi, siyasi durum, din ve kültürel değerler alt başlıklarına ayrılarak Filistinli mülteciler üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda romandaki evlilik olgusu incelenmiş ve romanda toplumun çekirdek yapısı olan ailenin farklı yönlerinin ve çeşitlerinin sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca evliliği etkileyen ekonomik ve psikolojik etkenler göz önünde bulundurulduğunda, göçün yol açtığı ekonomik sorunların genç kızların evliliği bir kurtuluş olarak görmelerine sebep olduğu ve ailelerinin de ekonomik sıkıntılar ve geleneksel faktörlerden dolayı kızları bir yük olarak gördüğü saptanmıştır. Romanda görücü usulüyle evlenen Ali ve Ayşe, zor şartların bir araya getirdiği ve fedâkarlık örneği olan Zevbe'a ve Ummu Halil, yalnızlıktan kurtulmak amacıyla evlenen Ebû Ali ve Halime'nin yanı sıra evlilikle sonuçlanmayan ve farklı şekillerle sunulan aşk hikâyeleri de "Aile Kurumu ve Evlilik" başlığı altında değerlendirilmiştir. Nasrallâh, eğitime en az vatan kadar kutsiyet atfeder ve dolayısıyla çoğu eserinde eğitimin öneme dikkat çeker. Ona göre özgür bir vatan ve özgür bir birey ancak iyi bir eğitimle mümkündür. O, bu bakış açısını *Tuyûru'l-hazer* romanına da yansıtmakta ve mültecilerin elverişsiz eğitim koşullarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. 1948-1967 yılları arasında Ürdün'e göç etmiş Filistinli mültecilerin yaşamını ele alan roman, doğal olarak bu mültecilerin çektiği ekonomik sıkıntılara da değinir. Mültecilerin direndiği bu ekonomik zorluk, yaşadıkları mekânların tasvirinde, erkeklerin düşük bir ücret karşılığında taş ocaklarında risk altında çalışmalarında, çocukların ev geçimine katkı sağlamak amacıyla avlanmalarında veya ailelerini maddi açıdan rahatlatmak için evlenmek isteyen genç kızların evlilik umutlarında görülebilir. Öte yandan karakterlerin farklı bağlarla geçmişe dair yaptıkları anlatımlarda yoksulluğun İsrail'in işgali nedeniyle başladığı, göç öncesi bereketli topraklara ve müreffeh bir

¹ Bu makale, Abdulkadir Karacadağ'ın YÖK Tez Merkezinde 639080 numara ile kayıtlı bulunan "*İbrâhîm Nasrallâh ve Tuyûru'l-hazer Adlı Romanı*" başlıklı Yüksek Lisans tezinden danışman Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ'nin onayıyla üretilmiştir.

hayata sahip oldukları, imtiyazlı işlerde çalıştıkları ve bir gelecek hayal edebildikleri vurgulanarak okurun yaşadığı ekonomik değişimi görmesi beklenmiştir. Nasrallâh, Tuyûru'l-hazer romanında Nekbe ve Nekse dönemlerinin siyasi durumuna da ışık tutmakta ve bu durumun Filistinli mülteciler üzerindeki psikolojik etkisini yansıtmaktadır. Siyasi olaylar 1948 yılında kurulan İsrail devletinin neden olduğu zorunlu göçle başlar ve 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın neden olduğu başka bir göçle son bulur. Ayrıca Deyr Yasîn katliamı ve Yahudilerin Kudüs'teki Kral Davud otelinde İngiliz subaylara düzenledikleri suikast saldırısı gibi tarihte yaşanmış olaylara da temas edilir. Roman, İslam'ın temel kaynakları olan ayet ve hadislerden iktibasla mültecilerin inanç ve ibadetlerine yönelik değerlendirmeler de içerir. Filistin'de 1948 sonrası yaşanan göç ile birlikte ülkelerini terk edip Ürdün'e sığınan mültecilerin yaşamlarına ışık tutan roman, mültecilerin gelenek, görenek ve kültürel değerlerine ilişkin betimlemeler de içerir. Çoğu eleştirmene göre başarılı bir şekilde yapılan bu betimlemeler, romanın doğallığını, samimiyetini ve gerçekliğini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Filistinli Mülteciler, İbrâhîm Nasrallâh, el-Melhâtu'l-Filestîniyye, Tuyûru'l-hazer.

THE EFFECT OF THE SOCIAL STRUCTURE IN JORDANIAN CAMPS ON PALESTINIAN REFUGEES IN IBRAHIM NASRALLAH'S NOVEL "TUYÛRU'L-HAZER"

Abstract

At the beginning of the 20th century, following the First World War, Jordan entered the political scene (1921) and completed its statification process under the name of Hashemite Kingdom of Jordan in 1946 by gaining its independence from England. The declaration of the State of Israel in 1948 and the migration of Palestinians to Jordan later in the Arab-Israeli Wars caused significant political and cultural conversion in Jordan. Jordan was introduced to many modern literary genres thanks to the printing press and media tools that the Palestinians brought with them. Palestinian intellectuals in Jordan have brought the Palestinian political purpose and resistance movement to the international literary scene with the literary genres they publish such as stories, poems and novels. One of these intellectuals is İbrâhîm Nasrallâh, who gained fame with his novels on Palestine which is the subject of this study. Nasrallâh, who published poems, stories, novels and literary criticism books, was also interested in calligraphy, painting, music, photography and cinema. Nasrallâh's novel series called *al-Malhât al-Filasîniyyah*, in which he discusses Palestine from various aspects and covers a different historical period in each, has been the subject of various academic studies. *Tuyûru'l-hadhar*, which is the first novel of the series and deals with the struggle for survival of Palestinian refugees in refugee camps in Jordan is the subject of this study. In this article, first of all, the life, works and literary personality of İbrâhîm Nasrallâh were discussed, and then general information about the novel in question was given. Afterwards, the social structure depicted in the novel was divided into subheadings such as family, education, economy, political situation, religion and cultural values, it was associated with its impact on Palestinian refugees. Within this scope, the phenomenon of marriage in the novel has been examined and it has been determined that different aspects and types of the family, which is the core structure of society, are presented in the novel. In addition, when the economic and psychological factors affecting marriage are taken into consideration, it has been determined that the economic problems caused by migration cause young girls to see marriage as a salvation, and that their families see the girls as a burden due to economic difficulties and traditional factors. In the novel,

besides 'Ali and 'Ayse, who got married through an arranged marriage, Zewba'a and Ummu Halil, who were brought together by difficult conditions and were an example of sacrifice, Abū 'Ali and Ḥalīma, who got married to get rid of loneliness, love stories that did not result in marriage and were presented in different ways, are also evaluated under the head of "Family Institution and Marriage". Naşrallāh attributes education as sacred as the homeland, and therefore draws attention to the importance of education in many of his works. According to him, a free homeland and a free individual are only possible with a good education. He reflects this point of view in his novel *Ṭuyūr al-ḥadhar* and discusses in detail the unfavourable educational conditions of refugees. The novel, which deals with the lives of Palestinian refugees who immigrated to Jordan between 1948 and 1967, naturally touches on the economic difficulties these refugees suffered. This economic hardship that refugees resist can be seen in the depiction of the places they live in, men working at risk in quarries for low wages, children hunting to contribute to the household income, or the marriage hopes of young girls who want to get married to financially relieve their families. On the other hand, in the characters' narratives about the past in different contexts, it is emphasized that poverty started due to the Israeli occupation, that they had fertile lands and a prosperous life before migration, that they worked in privileged jobs and that they could imagine a future, and the reader was expected to see the economic change. In his novel *Ṭuyūr al-ḥadhar*, Naşrallāh also sheds light on the political situation of the Nakba and Naksa periods and reflects the psychological impact of this situation on Palestinian refugees. Political events begin with the forced migration caused by the state of Israel, which was founded in 1948, and end with another migration caused by the Arab-Israeli War in 1967. In addition, historical events such as the Dayr Yasīn massacre and the assassination attack carried out by Jews on British officers at the King David hotel in Jerusalem are also touched upon. The novel also includes evaluations of the beliefs and worship of refugees by quoting verses and hadiths, which are the basic sources of Islam. The novel, which sheds light on the lives of refugees who left their country and took refuge in Jordan with the migration to Palestine after 1948, also includes descriptions of the traditions, customs and cultural values of the refugees. According to most critics, these successful descriptions increase the naturalness, sincerity and reality of the novel.

Keywords: Arabic Language and Literature, Palestinian Refugees, İbrāhīm Naşrallāh, al-Malhāt al-Filastīniyyah, Ṭuyūr al-ḥadhar.

GİRİŞ

G. Dünya Savaşı'ndan sonra 'Abdullāh b. Huseyn, uzun bir süre İngilizlilerden gördüğü desteği güç olarak kullanmış ve 1921 yılında Ürdün Emirliği'ni kurmuştur.² İngiliz himayesiyle başlayan devletleşme süreci Ürdün'ün 1946'da bağımsızlığını kazanması ile tamamlanmıştır. Bu süreçte Ürdün'de siyasi gelişmelere paralel olarak edebî bir hareketlilik yaşanmıştır. Filistin topraklarında bağımsız İsrail Devleti'nin ilan edilmesi (14 Mayıs 1948), Ürdün'de siyasi, demografik ve toplumsal dönüşüme sebep olduğu kadar kültürel anlamda da ciddi değişimlere yol açmıştır. Bu

² Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 (Ankara: Alkım Yayımevi, 2010), 114.

değişim, İsrail'in baskısıyla Ürdün'e iltica eden Filistinlilerin beraberinde götürdüğü matbaa, gazete ve dergilerle başlamış³ ve kısa zamanda başta edebî türler olmak üzere farklı alanlarda pek çok eserin meydana getirilmesiyle Ürdün'de ciddi bir kültürel hareketliliğin yaşanmasına sebep olmuştur.⁴ Diğer Arap devletlerinin aksine Ürdün'de geç denilebilecek bir dönemde Filistinlilerin desteğiyle başlayan bu edebî Nahda⁵ hareketinde Arapların birleşmesi, Arap toprak bütünlüğünün savunulması, vatan sevgisi, Filistinli mültecilerin yaşadığı mağduriyet ve Siyonizm'e karşı direniş, çalışmaların temel konusunu teşkil etmiştir.⁶ Ayrıca Batı edebiyatı yakından takip edilmiş ve edebî eserler genellikle Romantizm, Hümanizm, Sembolizm gibi akımların etkisinde yazılmıştır.⁷

Ürdün, 1948 yılındaki göçten önce basım yayım ve edebî çalışmalar konusunda oldukça zayıfken, göç sonrası birçok edebî türle tanışmış ve kısa sürede büyük gelişim göstermiştir. 1948'de Nekbe⁸ ve 1967'de yaşanan Nekse⁹ olayları Ürdün ve Filistin için siyasi ve toplumsal anlamda sıkıntılı olsa da edebî anlamda yoğun geçen bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte Ürdün'de vatan sevgisi ve milli bilinci aşıl原因an öyküler yazılmış ve roman için zemin hazırlanmıştır.¹⁰ Roman, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra gelişimini tamamlamış ve toplum tarafından benimsenmiştir. Savaşta alınan yenilgi, sorgulayıcı, eleştirel ve fütürist yorumlara neden olmuş ve bu durum yazılan eserleri de etkilemiştir. Klasisizm, Realizm ve Modernizm akımlarının hâkim olduğu seksenli yıllar, Ürdün romanı için olgunluk dönemidir. Doksanlı yıllardan bugüne ise Realizm ve Sembolizmin genel kabul gördüğü bilinmektedir.¹¹ Gâlib Helesâ (1932-1989), Mu'nîs er-Rezzâz (1951-2002),

³ Ürdün'e taşınan gazete ve dergi sayısı yüzü geçmektedir. Bunların en meşhuru *Felastîn, ed-Difâ'* ve *el-Kermil* gazeteleridir.

⁴ Teyşir Muhammed Ziyâdât, "Mustafa Vehbî Tel ('Ârâr)'in Hayatı ve Şiiri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2015), 153.

⁵ Nahda Hareketi, Arap dünyasında XIX. yüzyılda Mısır'da başladığı kabul edilen siyaset, toplum, kültür ve edebiyat alanlarında modernleşmeyi hedefleyen milli Arap hareketi olarak kabul edilmektedir. Bknz.; Ecehan Somuncuoğlu, "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 3/1 (2015), 104.

⁶ Cengiz Tomar, "Ürdün", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLII/358.

⁷ Muhammed Ahmed el-Mecâlî, *Dirâsât fi'l-edebî'l-Urduniyyi'l-mu'âsir* (Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2015), 311.

⁸ "Felaket" anlamına gelen bu kelime, İsrail'in kurulduğu 14 Mayıs 1948 günü için kullanılmaktadır.

⁹ "Gerileme" anlamına gelen kelime Altı Gün Savaşları olarak bilinen 1967 Arap-İsrail Savaşları sonrasında Doğu Kudüs'ün İsrail tarafından işgal edilmesinden ve yaşanan toprak kaybından dolayı kullanılmaktadır.

¹⁰ Nâsîrüddin el-Esed, *el-İtticâhâtü'l-edebîyyeti'l-hadîse fî Filestîn ve'l-Urdunn hattâ sene 1950* (Amman: Dâru'l-Feth, 2009), 127-128; Suleymân el-Ezra'î, *er-Rivâyetü'l-cedide fi'l-Urdun* (Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 1998), 12.; Huseyn Cum'a, "Ürdün ve Filistin'de Öykü Sanatının Tohumları", çev. Musa Yıldız, *Nüşha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 36.

¹¹ Ahmet Bostancı, "Ürdün'de Roman Edebî Türünün Tarihi Gelişimi", *Nüşha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 35 (2012), 13.

İlyâs Fekrûh (1948-2020), Yahyâ Yahlif (d.1944), Reşâd Ebû Şâvir (d.1942), Cemâl Nâcî (1954-2018), Tâhîr el-‘Advân (d.1944), Sahar Halîfe (d.1941) ve Leylâ el-Atraş (1948-2021), XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazdıkları hikâye ve romanlarla Ürdün edebiyatının Arap dünyasında önemli bir yer edinmesini sağlamışlardır.

Bu çalışma, Filistin asıllı Ürdünlü edebiyatçı İbrâhîm Nasrallâh'ın *Tuyûru'l-hazer* adlı romanını konu edinmektedir. Ürdün kamplarındaki sosyal yapının Filistinli mülteciler üzerindeki etkisini tespit etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırma olup elde edilen veriler doküman analizine tabi tutulmuştur. Çalışmaya dair ilgili literatür tarandığında Nuba Nur Hemşinli'nin "İbrahim Nasrallah'ın *Tuyûru'l-Hazer Romanındaki Bazı Halk Kültürü Unsurları*"¹² adlı makalesi dışında çalışmamız ile ilgili başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Söz konusu makalenin çalışmamızla doğrudan bir ilişkisi olmadığı saptanmıştır. Üç bölüme ayrılan çalışmamızda birinci bölümde; İbrâhîm Nasrallâh'ın hayatı ve edebî kişiliğinden bahsedilmiş, ikinci bölümde; ilgili roman hakkında genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde; roman teknik ve tematik açıdan incelenmiş ve Filistinli mültecilerin Ürdün kamplarındaki yaşadığı zorluklar elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, romandaki sosyal yapı aile, eğitim, ekonomi, siyasi durum, din ve kültürel değerler alt başlıklarına ayrılarak Filistinli mülteciler üzerindeki etki ile ilişkilendirilmiştir.

1. İBRÂHÎM NASRALLÂH'IN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İbrâhîm Nasrallâh, Ürdüne göç eden Filistinli bir ailenin çocuğu olarak 1954 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluğu, Ürdün'de Amman yakınlarında bulunan Cebelu'n-Nazîf ve el-Vahadât kamplarında zor şartlarda geçmiştir.¹³ Eğitiminin ilk ve ortaokul evrelerini kampta geçiren Nasrallâh, liseyi Amman'da bir öğretmen okulunda tamamlamıştır.¹⁴ Mezun olduktan sonra Ürdün'de iş bulamamış ve birçok Filistinli gibi çalışmak için Suudi Arabistan'a gitmiştir. Kunfuza adlı bir köyde iki yıl öğretmenlik yapan Nasrallâh, bu süreçte temel ihtiyaçlarını karşılayamamış ve sağlık sorunları yaşamıştır.¹⁵ Yaşadığı zorlukları atlatmak ve kültürel yetkinliğini arttırmak amacıyla okumalar yapmış ve ilk şiir divanını (*Ahlâmu karyetin hayye*)

¹² Tuba Nur Hemşinli, "İbrahim Nasrallah'ın *Tuyûru'l-Hazer Romanındaki Bazı Halk Kültürü Unsurları*", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2022), 239-255.

¹³ İbrâhîm Nasrallâh, *Kitâbu'l-kitâbe* (Amman: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2018), 45.

¹⁴ İbrâhîm Nasrallâh, *es-Siretu't-tâira; ekal min 'aduv ekser min sadik* (Beyrut: Daru'l-'Arabiyye, 2010), 65.

¹⁵ Nasrallâh, *es-Siretu't-tâira*, 67.

yayımlamıştır.¹⁶ Kendisini şiirle ifade edemediğini düşünen Nasrallâh, roman yazmaya yönelmiş ve *Berâri'l-hummâ* adlı ilk romanını da Suudi Arabistan'da öğretmenlik yaptığı köyde yazmıştır.¹⁷

Zor şartlar altında iki yıl sürdürdüğü öğretmenlikten istifa edip Amman'a dönen Nasrallâh, 1978-1996 yılları arasında el-Ahbâru'l-Urduniyye, Savtuş-şab ve el-Ufk gazetelerinde çalışmıştır.¹⁸ Gazetecilik yaptığı dönemde edebî çalışmalarına devam eden Nasrallâh, siyasi şiirleri yüzünden yargılanmış ve işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1997 yılında gazeteciliği bırakan Nasrallâh, 2006 yılına kadar Müessesetu Abdulhamîd Şûmân¹⁹ ve Müessesetu Hâlid Şûmân'da²⁰ müdür ve müdür vekilliği görevlerini icra etmiş, 2006 yılından itibaren ise sadece edebî çalışmalarla ilgilenmektedir.²¹

Filistin direnişi ve mülteci kamplarındaki zor şartların kendisini mülteci yaşamının zorluklarını yazmaya yönelttiğini belirten Nasrallâh, çoğu zaman elverişsiz şartlarda çalışmalarını sürdürmüştür.²² Fotoğraf, sinema, soyut resim, hat ve müzikle de ilgilenen Nasrallâh'ın roman, şiir, otobiyografi, çocuk kitabı ve eleştiri eserleri bulunmakta ve bu eserlerin birçoğu kendi yaşamından izler taşımaktadır.²³ Romanlarını *el-Melhâtu'l-Filestîniyye*, *eş-Şurufât* ve *Sulâsiyyetu'l-ecrâs* adlı seriler altında kaleme alan Nasrallâh'ın müstakil romanları da bulunur. Elliden fazla çalışmaya imza atan Nasrallâh'ı özellikle "*el-Melhâtu'l-Filestîniyye*" adlı roman serisi uluslararası şöhret getirmiş ve çeşitli ödüller kazandırmıştır.²⁴ Türkçeye "*Filistin Trajikomedisi*" şeklinde çevrilebilecek bu serinin her bir romanı Filistin'i farklı tarihsel açılarından ele almaktadır. Söz gelimi bu çalışmanın konusunu oluşturan *Tuyûru'l-hazer*, 1948-67 yılları arasını ele alırken serinin bir diğer romanı olan *Arâs Âmine*, Birinci İntifâda dönemini işlemektedir. *el-Melhâtu'l-Filestîniyye*, Arap edebiyatında *Sulâsiyyât* (Üçleme) ve *Humâsiyyât* (Beşleme) olarak bilinen serilerden farklıdır.²⁵ Bu serideki romanlar, tarihî roman hüviyetinde olup

¹⁶ Feyrûz Mecdî Nimr Şahrûr, *el-Musakkafu'l-beynî fi hâleti'l-Filestîni*; İbrâhîm Nasrallâh *nemûze* (Râmellâh: Câmî'atu Birzeit, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016), 28.

¹⁷ Ahmet Bostancı, *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları* (İstanbul: Paradoks Yayınları, 2013), 30.

¹⁸ Nasrallâh, *es-Sîretu't-tâira*, 90.

¹⁹ 1978 yılında bilimsel ve kültürel araştırmaların desteklenmesi amacıyla Ürdün Arap Bankası tarafından bir vakıf olarak kurulan Muessesetu 'Abdulhamîd Şûmân, günümüzde de aktif bir şekilde hizmet vermektedir. Vakıf, Arap Bankası'nın kurucusu 'Abdulhamîd Şûmân'ın (1888-1974) vasiyeti üzerine kurulmuştur.

²⁰ Muessesetu 'Abdulhamîd Şûmân bünyesinde 1993 yılında Amman'da kurulan bir dernek olup Dâru'l-funûn olarak da bilinir. Vakıf tarafından desteklenen ilmi ve edebî çalışmaların basımı ve dağıtımı Dâru'l-funûn (Muessesetu Hâlid Şûmân) tarafından yapılır.

²¹ Bostancı, *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları*, 34.

²² Nasrallâh, *Kitâbu'l-kitâbe*, 167-168.

²³ Nasrallâh, *Kitâbu'l-kitâbe*, 116.

²⁴ Bostancı, *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları*, 63.

²⁵ Muhammed Abdulkâdir, *Fedâu't-tecâvuz* (Amman: Dâruş-şurûk li'n-neşr ve't-tevzi, 2012), 174.

ilgili oldukları tarihin dinî, siyasi, sosyal, toplumsal ve kültürel yapısına ışık tutmuş;²⁶ gelenek ve görenekleri hatırlatmıştır. Ayrıca yazarın birçok edebî sanatı birlikte kullanması, okuyucunun dikkatini ve merakını diri tutmuştur.

2. TUYÛRU'L-HAZER ROMANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İbrâhîm Nasrallâh'ın Filistin'in sıkıntılı günlerini bizzat yaşaması ve yaşayanlardan dinlemesi, dönemin sosyal yaşantısının eserlerine açık bir şekilde yansımaları sağlamıştır. Nitekim yaşanan hadiselerin etkisi ve bunları anlatma ihtiyacı onu yazarlığa yöneltmiştir.²⁷ Toplumunu ilgilendiren konuları işleyen Nasrallâh, toplumun aksayan yönlerini eserlerine yansıtarken yozlaşan ve değişen insan psikolojisine de ışık tutmuştur. *Tuyûru'l-hazer* romanında dönemin sosyal ortamı, eğitim şartları, din ve siyasetin toplumsal hayat üzerindeki etkisi, Filistin kültürü, gelenek ve görenekleri olay örgüsüne yedirilmiştir. 1996 yılında yayımlanan *Tuyûrul-hazer, el-Melhâtu'l-Filestîniyye* serisinin ilk romanıdır.

2.1. Romanın İsmi ve Şekilsel Özelliklerine Dair Değerlendirmeler

Romanın ismindeki “*hazer*” kelimesi, eğitmek, tedirgin etmek, sakındırmak, uyarmak, korkutmak gibi anlamlara gelir.²⁸ Romanın içeriği dikkate alındığında Türkçeye “*uyarılan kuşlar*” olarak çevrilmesi mümkündür. Bazı eleştirmenler, “*hazer*” kelimesini Filistin halkıyla ilişkilendirmiştir; “*hazer*”, hayatı yavaşlatmakta ve farklı hislerin yaşama hâkim olmasını engellemektedir.²⁹ Dolayısıyla değerlerini, özgürlüğünü ve geleceğini yitiren Filistin halkı için “*hazer*” manevi bir engel olmuştur. Öte yandan Faysal Derrâc, Filistin'in bir kafesten diğerine konularak sürekli aldatıldığını ve özgürlüğünün iki kafes arasında sürebildiğini ifade ederek “*Tuyûr*” (kuşlar) kelimesini Filistin'in mevcut yapısına benzetmiştir.³⁰ Romanın adıyla ilgili yapılan bu yorumlar neredeyse romandaki her bölüm için yapılmış ve çoğunlukla Filistin ile bağdaştırılmıştır.

Roman, “*Şehâdet*” adlı bir bölümle başlayıp aynı adı taşıyan bir bölümle biterken bu iki bölüm arasında numaralandırılmış kırk altı bölüm bulunur.

²⁶ Muhammed Sâbir 'Ubeyd, Sûzân Beyâtî, *el-Kevnu'r-ruvâ'i; kırâât fi'l-Melhâti'l-Filestîniyye li İbrâhîm Nasrallâh* (Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabîyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2007), 79-80.

²⁷ Nasrallâh, *Kitâbu'l-kitâbe*, 167-168.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Me'arif, ts.), C X, 809-810.

²⁹ Muhammed Sâbir 'Ubeyd, *Kırâât fi'l-mudevveneti'l-ibdâ'iyye li İbrâhîm Nasrallâh* (Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabîyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2008), 197-198.

³⁰ Faysal Derrâc, “*et-Tayarânu'l-Filestîni beyne'l-ekfâsi'l-mute'âkibe*”, *Mecelletu'l-Vasat* b.y./b.y. (1996), b.y.

Bölüm sayılarının alışılmışın dışında kırk altıdan başlayıp geriye doğru gitmesi çeşitli yorumlara yol açmıştır. M. Sâbir 'Ubeyd, bu durumu yazarın cenin safhasını insan için zirve olarak görmesiyle ilişkilendirirken³¹ A. Bostancı, romandaki iki şahadet bölümüyle beraber bölüm sayısının kırk sekiz olduğuna ve bu sayının Filistinliler için önemli olduğuna dikkat çekmiştir.³² Romandaki olayların İsrail'in kurulduğu ve Filistinlilerin göçe zorlandığı 1948'den başladığı göz önüne alınırsa A. Bostancı'nın yaptığı yorumun ehemmiyeti daha iyi anlaşılır. Ayrıca Bostancı, romanın başında ve sonunda bulunan şahadet bölümlerinin müteselsil rakamların dışında tutulmasını anlatıcılara bağlamaktadır.³³ Nitekim bu iki bölüm sadece ana kahraman tarafından anlatılırken diğer bölümler genellikle hâkim anlatıcı bazen de diğer karakterler tarafından anlatılmıştır.

2.2. Şahıs Kadrosu

Romanın şahıs kadrosu asli ve tali karakterler olarak iki grupta ele alınabilir. Asli karakterler olay örgüsünün temel unsurlarıdır ve kurgudan çekilmeleri halinde ana çerçevede bir eksiklik meydana gelir.³⁴ Küçük, Ayşe, Ali, Meryem, Hannûn, Halil, Yusuf, Ummu Halil, Ebû Halil ve Zevbe'a romanda etkin rol oynayan asli karakterlerdir.

Tamamlayıcı karakterler olarak adlandırılan tali karakterler; anlatım bütünlüğü ve kurgunun gücü açısından romana önemli katkı sağlayan ancak kurgudan çekilmeleri halinde ana çerçevede herhangi bir eksiklik meydana gelmeyen karakterlerdir.³⁵ Sureyya, İsa, din dersi hocası, Halid öğretmen, Ebû Ali, Halime, Selman, Hamid, Fuad ve Samira romandaki tali karakterlerdir.

2.3. Olay Örgüsü

Roman, İsrail'in kurulmasıyla Ürdün'e göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin 1948-1967 yılları arasındaki hayat şartlarını konu edinir. Ancak bu, adı anılmayan ve romanda kendisinden "Küçük" (es-Sağır) diye bahsedilen bir çocuğun olağanüstü hayat hikâyesi temel alınarak yapılır. Olağanüstü durumların ilki henüz romanın başında yaşanmakta ve okur, kendisini garip bir durumun içinde bulmaktadır; anne karnındaki bir cenin, mülteciler arasında yaşananları bilmekte ve bunların çoğunu kahraman

³¹ 'Ubeyd, Beyâti, *el-Kevnu'r-ruvâ'i ; kıraât fi'l-Melhâti'l-Filestîniyye li İbrâhîm Nasrallâh*, 24.

³² Bostancı, *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları*, 81.

³³ Bostancı, *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları*, 81.

³⁴ Şerif Aktaş, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili* (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2017), 43-46.

³⁵ Aktaş, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili*, 43-46.

anlatıcı sıfatıyla kendisi anlatmaktadır. Öte yandan hâkim anlatıcı, göçün sebep ve sürecini, ana kahramanın (Küçük) çocukluğunu, ailesini ve diğer mülteciler hakkındaki bilgileri anlatır. Buna göre, Filistin'den Ürdün'e ailesiyle göç eden Ali (Küçük'ün babası), kendisi gibi mülteci olan Meryem'i ister. Meryem'in gönlü Filistin Kurtuluş Ordusunda subay olan Selman'da olduğu için bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Ali, Meryem'in kardeşi Ayşe ile evlenir. Sade bir düğün ile evlenen çift, Cebelu'n-Nazîf denilen dağlık bir bölgede tilkilerden arındırdıkları bir mağaraya yerleşir. Ayşe, romanın ana kahramanı olan Küçük'e hamile kalır. Küçük, henüz anne karnındayken dışarda olup biteni anlamakta hatta üç yaşındaki komşu kızı Hannûn'a ve kuşlara özel ilgi duymaktadır.³⁶ Küçük'ün olağanüstü bir çocuk olmasından dolayı hamilelik süreci Ayşe için çok zor geçer. Küçük, bilinci yerinde olduğu için dış dünyadaki mağduriyete son vermek amacıyla kendi isteğiyle bir ay erken doğar.

Küçük'ün doğumundan sonra roman bir süre Filistinli mültecilerin zor yaşam şartlarına odaklanır. Cebelu'n-Nazîf'deki mülteciler, düşük bir ücret karşılığında taş ocaklarında çalışırlar. Taş ocaklarında sıklıkla iş kazaları yaşanmaktadır. Hannûn'un babası Ebû Halil, bu kazaların birinde feci şekilde ölür. Nihayet şartların zor olduğu Cebelu'n-Nazîf dönemi sona erer ve mülteciler sırayla el-Vahadât kampına yerleştirilir. Ancak kamp, tek odalı evler, çamur içinde kalan sokaklar, pis kokan caddeler, gıda ve su yetersizliği gibi sorunlar nedeniyle beklentileri karşılayamaz. Kamptaki çocuklar kuş avlayarak ailelerine katkı sağlama çabasındadır. Kuşlara ilgisi henüz anne karnında başlayan Küçük ise bu çocukların aksine avladığı kuşları avlanılmamaları için eğittikten sonra tekrar salmaktadır.³⁷ Küçük, kuşlara olan ilgisi yüzünden kamptaki yaşlıları tarafından dışlanmakta; hatta besin kaynakları olan kuşların yanında yer aldığı için bir rakip ve düşman olarak değerlendirilip tehdit edilmektedir. Zamanla kamptaki tadilat çalışmalarıyla şartlar biraz iyileştirilir ancak bu kez kamp sakinleri için psikolojik bir süreç başlar ve Ürdün Devleti, mültecilerin siyasetle ilgili her türlü ilişkisini yasaklar.³⁸

1967'de Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Asker toplayan ve hududa yığın Mısır, İsrail'e işgali sonlandırması yönünde notalar vermektedir. Gelişmeleri yakından takip eden Ürdün, yaşananları radyodan halkla paylaşmaktadır. Savaş sonunda durum Araplar için felakettir. Yeni mülteciler Ürdün'e sığınmış ve kampa çadırlar eklenmiştir.³⁹ Tüm bunlar yaşanırken gönüllü birlikler kurulmuş, diğer çocuklar gibi Hannûn ve Küçük, birliğe katılmıştır.

³⁶ İbrâhîm Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer* (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 2012), 10.

³⁷ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 135-139.

³⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 201.

³⁹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 346.

Romanın son şehadet bölümünde Küçük, savaşı, direnişi ve şehit edilmesini anlatmaktadır.⁴⁰

3. TUYÛRU'L-HAZER ROMANINDA SOSYAL YAPI VE FİLİSTİNLİ MÛLTECİLER

3.1. Aile Kurumu ve Evlilik

Tuyûru'l-hazer romanı, toplumun çekirdek yapısı olan evliliğin farklı yönlerini ve çeşitlerini sunar. Göçün yol açtığı ekonomik sorunlar, genç kızların evliliği bir kurtuluş olarak görmelerine sebep olmuştur. Kızların aileleri de ekonomik sıkıntılar ve geleneksel faktörlerden dolayı kızları bir yük olarak görmektedir. Roman, Küçük'ün anne ve babası olan Ali ve Ayşe'nin evlilik merasimiyle başlar. Ali'nin ailesi, görücü usulüyle Meryem'i istemeye gider ancak Meryem'in Ali'yi reddetmesi üzerine Meryem'in kardeşi Ayşe'yi isterler. Ali ve Ayşe'nin sade bir törenle evlenmesinden sonra Meryem'in Ali ve Ayşe'nin evinde yaşaması ve Meryem'e yapılan evlilik teklifinin gündeme gelmemesi, böyle durumların Filistin geleneklerinde olağan olduğuna işaret eder. Romanda özellikle Araplar arasında gelenekselleşen çok eşlilik ve bunun sebep olduğu kıskançlık duygusu da işlenir. Ummu Sureyyâ, Ali'nin ikinci bir evlilik yaparak kızıyla evlenmesini istemekte ancak Küçük ve Ayşe buna engel olmaktadır. Öte yandan Ali, Sureyyâ'yı kardeşi İsa için düşündüğünden bu teklifi reddeder. İsteği gerçekleşmeyen Ummu Sureyyâ, kıskançlığını Ayşe'nin hamileliğinde kendisiyle dalga geçip küçümseyerek gösterir.⁴¹

Romandaki diğer bir evlilik Zevbe'a ile Ummu Halil arasındadır. Ummu Halil, kocası Ebû Halil'in taş ocağında yaşanan kaza sonucu ölmesi üzerine kocasının yakın arkadaşı Zevbe'a ile evlenir. Bu evliliği ilginç kılan eski bir Filistin geleneğinin uygulanmasıyla gerçekleşmiş olmasıdır. Nitekim Zevbe'a, cenaze merasimi sırasında Ebû Halil'in kabri üzerine siyah bir örtü atmış ve böylelikle Ummu Halil'e talip olduğunu göstermiştir. Bu talep, geçinmekte zorlanan Ummu Halil'in ailesi tarafından sevinçle karşılanmış ve evliliğe onay verilmiştir. Yapılan bu evlilik, eşini ve çocuğunu Deyr Yasîn katliamında kaybeden ve yıllardır yalnız yaşayan Zevbe'a için de büyük bir anlam taşır. Zevbe'a yeni bir yuva kurmuş ve yıllardır süren yalnızlıktan kurtulmuştur. Zevbe'a, Ummu Halil'in kızı Hannûn'a şefkatle yaklaşmış ve onunla ilgilenmiştir. Ayrıca siyasi açıdan Hannûn'u etkileyerek kurtarıcı olarak gördüğü Cemâl'Abdunnâsır hayranı olmasını sağlamıştır. Evlilikten kısa bir süre sonra Zevbe'a da taş ocağında kaza geçirip sakat kalınca Ummu Halil evi geçindirmek zorunda kalmış ve terzilik yapmıştır. Romandaki bu aile yapısı, çeşitli

⁴⁰ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 364-380.

⁴¹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 80.

engellerin birlik ve beraberlikle aşıldığı, anlayışın hâkim olduğu, fedakârlık örneklerinin görüldüğü ideal bir aile olarak sunulmuştur.

Romandaki ilginç evliliklerden biri de Ali'nin annesinin vefatı üzerine babasının yalnız kalmamak için evlenmesidir. Ebû Ali'nin muhtemel eş adayları için belirlediği çirkinlik, unutkanlık vb. kriterler oldukça ilginçtir. Nitekim Ebû Ali'ye göre bir kadının çirkin olması kocasıyla fazla uğraşmayacağı, unutkan olması ise çok konuşmayacağı anlamına gelir. Ebû Ali'nin muhtemel eş adayı Halime, beş oğlunu Filistin direnişinde kaybetmiş ve bunun verdiği acıdan dolayı hafıza kaybı yaşamıştır. Ayrıca dış görünüş olarak da Ebû Ali'nin istediği gibidir. Aslında bu çiftin evliliği, tamamen yalnızlıktan kurtulmak içindir. Ancak bu evlilik, umulan sonucu vermemiş ve büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur. Böylece roman, sevgi ve fedakârlık temelli olmayan evliliğin olağan sonuçlarını da yansıtmıştır.

Romanda görücü usulüyle evlenen Ali ve Ayşe, zor şartların bir araya getirdiği ve fedakarlık örneği olan Zevbe'a ve Ummu Halil, yalnızlığı gidermek amacıyla evlenen Ebû Ali ve Halime'nin dışında evlilikle sonuçlanmayan ve farklı şekillerle sunulan aşk hikâyeleri de bulunur. Söz gelimi Filistin Kurtuluş Ordusunda Selman adında bir subaya âşık olan Meryem, başta Ali olmak üzere birçok talibini reddeder. On dokuz yıl Selman'ı sadakatle bekleyen Meryem, Selmân'ın ihaneti ile sarsılır. Selman, orduda adını "Ahmed Beg" olarak değiştirmiş ve Meryem'in burnunun dibinde, el-Vahadât kampında yıllarca komiser olarak görev yapmıştır. Meryem, Selman ile tesadüfen karşılaşmış ve gerçeği öğrendiğinde adeta yıkılmıştır. Bu durum, sadakati, güzelliği ve temizliği sembolize eden Meryem'in Filistin'e; ihanetinden dolayı ise Selmân'ın Filistinlilerin yıllardır beklediği Kurtuluş Ordusuna benzetilmesine sebep olmuştur.⁴² Romanda olağandışı bir aşk hikâyesine de yer verilir. Ana kahraman Küçük, anne karnındayken o sırada üç yaşında olan Hannun'a âşık olmuş, doğduktan sonra bu aşk devam etmiş ancak Küçük'ün on üç yaşında şehit edilmesinden dolayı evlilikle sonuçlanmamıştır. Öte yandan Küçük'ün kuşlara olan olağanüstü sevgisi bu aşkı zaten gölgede bırakmıştır.⁴³

Romandaki bütün bu aşk ve evliliklerin ötesinde bütün karakterlerin derinden sevdiği ve kavuşma ümidiyle yaşadıkları temel aşk örneği kuşkusuz Filistin'e duyulan aşk olmuştur. Bu ortak aşkın en önemli özelliği, bütün karakterlerin Filistin'in bir daha geri alınamayacağını içten içe bildiği halde umutlarını diri tutmaları ve bu aşk için mücadele etmeleridir.

3.2. Mülteciler ve Eğitim

⁴² Nidâ Ahmed Muş'el, *el-Vasfî tecribeti İbrâhîm Nasrallâh* (Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2015), 64.

⁴³ Ahmed Zeynuddin, "Tuyûru'l-hazer mu'ânâtu'l-Filistinîyyîn fi i'tibârî'l-istizkârî", *Cerîdetu'l-Hayât* (29 Ocak 1996); Mihned Yûnus, "Rivâye lâ tentehî rivâye lâ teşihu", *Mecelletu'l-âdâb* (15 Temmuz 1997).

İbrâhîm Nasrallâh, eğitime en az vatan kadar kutsiyet atfeder ve dolayısıyla çoğu eserinde eğitimin önemine dikkat çeker. Ona göre özgür bir vatan ve özgür bir birey ancak iyi bir eğitimle mümkündür. Bu bakış açısını etkin bir biçimde yansıttığı eserlerinden biri de kuşkusuz *Tuyûru'l-hazer* romanıdır.

Romanda kampın elverişsiz şartlarından bahsedilirken yakınılan ilk şey mülteciler için yapılan okulların fiziki yetersizliğidir.⁴⁴ Okulların bir isme bile sahip olmaması, mülteci eğitiminin pek önemsenmediği şeklinde anlaşıldığı için mülteciler, okulları “*Beşşâr İlkokulu*”, “*Abdulcâbir Teym İlkokulu*” gibi okul müdürlerinin ismiyle anmaktadır. Mültecilerin okulları böyle adlandırmasının diğer bir nedeni, müdürleri devletin kendisi ve hatta okulun padişahı gibi görmeleridir. Bu anlayış, sert, kaba ve acımasız müdür tasviri ile uysal ve hatta korkak olarak tasarlanan öğrenci ve velilerin ilişkisine de yansıtılır.⁴⁵ Dolayısıyla eğitimin içerik ve kalitesinden ziyade okulda yaşanan olaylar ve öğretmen-öğrenci ilişkisi romanda daha yoğun işlenir. Söz gelimi, müdürün terbiye ve temizliğe önem verdiği, her sabah elinde “*hizrâne*” denilen bir sopayla öğrencilerin mendillerini ve tırnaklarını kontrol ettiği ve genelde öğrencileri dövdüğü için hiç sevilmediği anlatılır. Okulda yaşanan bu şiddetten dolayı öğrenciler, ilkokuldan ortaokula geçişi el-Mahatta hapis-hanesinden el-Cifr hapis-hanesine nakil gibi görmekte⁴⁶ ve eğitim yıllarını bir ziyan olarak değerlendirmektedir.

Romanda öğretmenlerin verdiği eğitimden ziyade onların mizaçları hakkında bilgiler verilir. Sınıf öğretmeni Halid, sert ve kaba mizacı yüzünden öğrenciler tarafından pek sevilmemektedir. Ancak eğitimi önemseyen ve öğrencilerine özellikle tarihsel olayları anlatarak Arap bilincini yerleştirmeye çalışan Halid öğretmenin bir keresinde tahtaya Filistin haritasını çizmesi, öğrencilere siyasi propaganda yaptığı gerekçesiyle ceza almasına ve bir süre hapse girmesine sebep olur.⁴⁷ Halid öğretmenin eğitimdeki ciddiyeti ve bu vatansever duruşu hapisle ödüllendirilmiştir. Romandaki diğer bir öğretmen, ismi verilmeyip “*din dersi hocası*” diye anılan karakterdir. Bu şahıs, öğrencileri sürekli dinsizlikle suçlamakta ve öğrencilere şiddet uygulamaktadır. Öğrenciler, bu öğretmeni Allah tarafından Kurân'ı ezberlemeyenler için gönderilen bir ceza olarak görmektedir.⁴⁸ Din dersi hocasının bu karakterde tasarlanması, 1948-67 yılları arasında Müslümanlık kisvesiyle ortaya çıkan, Filistinli savunduğunu iddia eden ancak masum insanlara işkence yapan kişi veya grupları temsil ettiği düşüncesiyle ilgili olabilir. Ayrıca öğrencilerin

⁴⁴ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 234.

⁴⁵ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 197.

⁴⁶ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 232.

⁴⁷ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 222.

⁴⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 272-277.

tepkisi, bu kişi veya gruplara İslam'ı temsil gözüyle bakılmaması, yapılan hataların kişisel olarak algılanması ve İslam'a mal edilmemesi gereğinin bir işareti olarak anlaşılmalıdır.

Mülteci kampındaki bu okullarda yaşanan tüm olumsuzluk ve eğitim dışı eylemlere rağmen Nasrallâh, okulun vatan olarak görülmesi gerektiği düşüncesini ikonik bir örnekle ana kahraman Küçük üzerinden vurgular. Küçük'ün okula bir gün gitmemesi, teyzesi Meryem'in "*Sakin bir daha yapma! Asla izin vermem. Vatanımızı bir defa kaybettik. Bir daha kaybedemem.*"⁴⁹ şeklindeki ikazına sebep olur. Birçok eleştirmene göre isim ve yaşamından dolayı vatani temsil ettiği düşünülen Meryem'in bizzat okulu vatan olarak görmesi ve hayati derecede önemsemesi, Nasrallâh'ın özgür bir vatan tasavvurunu net bir biçimde yansıtmaktadır.

3.3. Mültecilerin Yaşadığı Ekonomik Sıkıntılar

1948-67 yılları arasında Ürdün'e göç etmiş Filistinli mültecilerin yaşamını ele alan roman, doğal olarak bu mültecilerin çektiği ekonomik sıkıntılara da değinir. Mültecilerin direndiği bu ekonomik zorluk, yaşadıkları mekânların tasvirinde, erkeklerin düşük bir ücret karşılığında taş ocaklarında risk altında çalışmalarında, çocukların ev geçimine katkı sağlamak amacıyla avlanmalarında veya ailelerini maddi açıdan rahatlatmak için evlenmek isteyen genç kızların evlilik umutlarında görülebilir. Karakterlerin farklı bağlamlarla geçmişe dair anlatımlarında yoksulluğun İsrail işgali nedeniyle başladığı, göç öncesi bereketli topraklara ve müreffeh bir hayata sahip oldukları, imtiyazlı işlerde çalıştıkları ve bir gelecek hayal edebildikleri vurgulanarak okurun yaşanan ekonomik değişimi görmesi beklenmiştir. Nitekim aynı karakterler, değişen şartlardan dolayı ekonomik yetersizliğin bedelini de ödemektedir. Taş ocaklarındaki iş kazalarında Ebû Halil gibi bazı mülteciler hayatını kaybederken Zevbe'a gibi diğer bazıları ise sakat bile olsa en azından hayatına devam edebildiği için şükretmektedir.

Yoksulluğun belirgin şekilde görüldüğü Cebelu'n-Nazif'de mültecilerin çoğu çadırda yaşarken Küçük'ün ailesi gibi bazı mülteciler ise çadır temin edemediği için vahşi hayvanların barınaklarını mesken edinmişlerdir. Ailesinin ve mültecilerin yoksulluğuna hayıflanan Küçük, özellikle mekân tasvirlerini kendisi yapmaktadır. Birinci şahadet bölümünde henüz anne karnındayken ailesinin yaşadığı mağarayı betimler. Buna göre mağaranın zeminine kuru otlar serilmiş, mağaranın önünde ise at nalına benzettiği yarım daire şeklinde bir avlu eklenmiştir. Annesi Ayşe, hamileliği sırasında kerpiç ve balçık kullanarak mağaraya bir ev görünümünü kazandırmak ve estetik

⁴⁹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 225.

açıdan güzel görünmesini sağlamak amacıyla bu avluyu eklemiştir.⁵⁰ Henüz ilk bölümdeki bu mekân tasvirleri, anlatılacak hikâyenin trajik olacağını okuyucuya hissettirir. Küçük'ün tasvirinden sonra hâkim anlatıcı, mağara kapısının derme çatma olduğunu, sürekli bozulduğunu, gıcırtilarla açılıp kapandığını ve özgürlüğe değil esarete açıldığını ifade ederek⁵¹ trajedinin boyutunu gösterir.

Mültecilerin çadırlarda ve mağaralarda yaşadığı Cebelu'n-Nazîf bölgesi, Küçük'ün tasvirlerinden de anlaşıldığı gibi önceleri vahşi hayvanların yaşam alanıdır.⁵² Ayrıca bölgenin jeolojik konumu, sel ve heyelan gibi afetlere karşı savunmasıdır.⁵³ Mülteciler, hayırseverlerin gönderdiği eskimiş eşyalarla döşediği çadırlarında kişisel bir yastığa bile sahip değildir. Bu trajik durum, bir yastığın üzerine konulan başlardan dolayı yastığın görünmediği şekilde tasvir edilmiştir.⁵⁴ Cebelu'n-Nazîf'in güven ve huzur vermekten uzak, mültecilerin kötü şartlarda yaşam mücadelesi verdiği bir yer olarak tasvir edilmesiyle mültecilerin yaşam şartlarının ortaya konulması ve okuyucuya yaşanan değişimin hissettirilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu yoksulluk ve çaresizlik nedeniyle Ahmed Murşid, Cebelu'n-Nazîf'i "*Fakirliğin eteği*" olarak isimlendirmiştir.⁵⁵

Mülteciler için refahı simgeleyen ve yerleşmek için uzun süre beklenmesi gereken mekân, ironik bir şekilde el-Vahadât Kampı'dır. Her ne kadar Cebelu'n-Nazîf'e kıyasla daha insani olsa da ihtiyaçların karşılanması noktasında yetersizdir ve bu yetersizlik kendisini ilk kışta gösterir. İlk kışın çok sert geçtiği, sokakların çamurdan yürünmez halde olduğu, tek odalı evlerin insan nefesiyle ısındığı, duvarların çok ince olduğu ve bu sebeple "*başını duvarlara vur*" deyiminin anlamını kaybettiği trajikomik şekilde anlatılarak⁵⁶ mültecilerin yaşadığı zor şartlar tasvir edilir. Evleri su bastığı için kadınların her sabah ıslanan örtü ve elbiseleri kurutmak için küçük pencerelerden dışarı astıkları,⁵⁷ çamurda yürüyebilecek insanların sadece çizme temin edebilen şanslı kişiler olduğu,⁵⁸ oluşan sellerin evlere, dükkânlara ve insanlara zarar verdiği⁵⁹ romanın devamında anlatılır. el-Vahadât kampında sert geçen kış sırasında soğuktan korunmak için kapı ve pencerelerin açılmayıp sadece

⁵⁰ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 9.

⁵¹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 33.

⁵² Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 72.

⁵³ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 38.

⁵⁴ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 80.

⁵⁵ Ahmed Murşid, *el-Binye ve'd-dilâle fi rivâyeti İbrâhim Nasrallâh* (Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2005), 151.

⁵⁶ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 94-95.

⁵⁷ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 98.

⁵⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 95.

⁵⁹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 325.

insan nefesiyle ısıtılan evler ve tasarruf için kilometrelerce uzaklıktaki işe yürüyerek gidip gelen işçiler, mültecilerin yaşadığı ekonomik sıkıntıları göstermesi bakımından önemlidir.

Kamptaki en büyük değişim 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda alınan yenilgiden sonra yaşanır. Savaşın neden olduğu büyük göç dalgası kamp etrafının çadırlarla dolmasına sebep olur. Bu durum, mültecilere temel ihtiyaçlarını karşılamalarında daha büyük zorluklar yaşatır. Mülteciler, UNRWA⁶⁰'nın dağıttığı un, yağ, şeker gibi temel gıdalar için uzun kuyruklar oluşturmakta ve barınma sorunu yaşamaktadır. Yaşanan büyük değişim mültecilerin psikolojisini etkilediği için kuyruk sırasında tartışmalar ve kavgalar yaşanmaktadır. Nasrallâh, kamptaki ekonomik şartları ele alırken çarşı ve pazar meydanlarına da değinir. Kampın kendine has çarşısı, pazar yeri ve alışveriş meydanı bulunur. Meydanlarda küçük işletmeler ve atölyeler bulunurken çarşıda genelde ikinci el eşyaların satıldığı dükkânlar bulunmaktadır.⁶¹ İkinci el elbise ve ev eşyaları, birkaç ekme bulunduran fırınlar ve elindeki yeşilliği satmaya çalışan pazarcılar,⁶² mültecilerin ekonomik yetersizliğini yansıtmaktadır.

3.4. Siyasi Durum'un Mülteciler Üzerindeki Etkisi

İbrâhîm Nasrallâh, Filistin konulu romanlarında konu edindiği dönemin siyasi durumuna ışık tutmakta ve bu durumun Filistinli mülteciler üzerindeki psikolojik etkisini yansıtmaktadır. *Tuyûru'l-hazer* romanında olaylar 1948 yılında kurulan İsrail devletinin neden olduğu zorunlu göçle başlar ve 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın neden olduğu başka bir göçle son bulur. Ayrıca Deyr Yasîn katliamı ve Yahudilerin Kudüs'teki Kral Davud otelinde İngiliz subaylara düzenledikleri suikast saldırısı gibi tarihte yaşanmış olaylara da temas edilir.⁶³ Özellikle el-Vahadât kampında mülteciler üzerinde siyasetin psikolojik etkisini görmek mümkündür. Psikolojik durum, doğal olarak karakterlerin davranışlarına da yansımıştır. Küçük'ün casusluk yaptığını düşündüğü için eline bir balta alması ve “kulakların nerede” diyerek kampın duvarını parçalaması,⁶⁴ Meryem'in mültecileri siyasi yönetime karşı ayaklanmaya teşvik etmesi,⁶⁵ Halid Öğretmenin sınıf duvarlarına Filistin haritasını çizmesinden dolayı hapse mahkûm edilmesi,⁶⁶ Ali'nin büyük bir

⁶⁰ Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı. Bu yardım kuruluşu, 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra çıkan Arap-İsrail Savaşları sırasında evlerini ve geçim kaynaklarını yitiren Filistinlilere yardım amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1949'da kurulmuştur.

⁶¹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 266.

⁶² Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 283.

⁶³ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 196.

⁶⁴ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 175.

⁶⁵ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 174.

⁶⁶ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 39.

cesaretle radyodan Cemâl 'Abdunnâsır'ı dinlediği için Ürdün hükümeti tarafından hapse atılması gibi Filistinli mültecilerin bedel ödemeyi göze alarak gösterdikleri bu tepkiler, mültecilerin siyasi baskı altındaki psikolojik durumlarını yansıtır. Öte yandan bazı karakterlerin çocuklarına asıl ismi olmamasına rağmen "Cemal" diye hitap etmesi,⁶⁷ Hannûn'un savaş hazırlığında 'Abdunnâsır lehine slogan atması,⁶⁸ Ali'nin doğacak yeni çocuğuna "Cemal" ismini vermek istemesi, siyasetin toplumsal hayatı kuşatma seviyesini yansıttığı gibi mültecilerin Filistin direnişi konusunda dönemin siyasi taraftarlığını da göstermektedir.

Romanda geçen 1948 Nekkbe'si, Cemâl 'Abdunnâsır, Deyr Yasin katliamı ve 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı, Nasrallâh'ın doğrudan aktardığı yaşanmış olaylardır. Romanda 1967 yılında yapılan Arap-İsrail Savaşı esnasında halkın silahsız veya çok kötü silahlarla savaşmak zorunda kaldığı anlatılırken, halkın iki taraf ordularını ve savaş durumunu gazetelerden ve Savtu'l-'Arab radyosundan takip ettiği ifade edilir. Romanda geçen Arap-İsrail Savaşı, gerçek hayattaki gibi Arapların yenilgisiyle sonuçlanır ve tüm bu olaylar aşırılıktan uzak bir şekilde sunulur. Bunun sebebi, Nasrallâh'ın romanı siyasi bir vesika gibi sunmaktan ziyade yaşanmış olayların arka planını göstermek istemesi ve özellikle mültecilerin duygularını yansıtmaya çabasıdır.⁶⁹ Tarihi gerçeklerle uyumlu verilen bütün bu bilgiler romanın gerçekliğini güçlendirmekte ve dönem hakkında bilgi edinmeyi sağlamaktadır.

Roman, Küçük'ün hayat hikâyesini temel olarak mültecilerin çektiği sıkıntıları ele aldığı gibi bu sıkıntıların sebeplerine de işaret etmektedir. Ayrıca birçok karakter Filistin'den sürgün edildiklerinde çevre devletlerin tavrı hakkında da bilgiler verir. Öte yandan mültecilerin beklediği kurtarıcı yine romandaki karakterlerin ilişkisi üzerinden sembolize edilir. Bunun en önemli örneği Meryem'in 1948'den itibaren Selman'ı beklemesi ancak 1967 savaşı başladığında Selman'ın gerçek yüzünün ortaya çıkmasıdır. Bu durum, mültecilerin yıllarca beklediği Filistin Kurtuluş Ordusunun halkın umudunu nasıl sömürdüğüne işaret ettiği gibi ironik mesajlar da barındırmaktadır. Söz gelimi, 1967 Arap-İsrail Savaşı anlatılırken kamptaki mültecilerin savaş için gönüllü birlikler oluşturduğu, neredeyse bütün mültecilerin katıldığı, kız ve erkek birliklerin ayrı olduğu ifade edilir. Bu da aslında Filistinli mültecilerin yıllardır sadece kurtarıcı beklemekle yetindiğini ve bekledikleri kurtarıcının aslında direniş başlatan kendileri olduğunu göstermektedir. Selman'ın gerçek

⁶⁷ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 98.

⁶⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 319.

⁶⁹ Ali Surûr, "İbrâhîm Nasrallâh hâliyen mineş-şevâhid", *Cerîdetu'n-nehâr* (31 Ocak 1996).

yüzünün anlaşılmasından sonra savaşın ve direnişin başlaması, bu kanıyı destekler mahiyettedir.

3.5. Dinî İnancın Mülteciler Üzerindeki Etkisi

Tuyûru'l-hazer romanında İslam'ın temel kaynakları ayet ve hadislerden ıktibaslar yapılmış, mültecilerin inanç ve ibadetlerine sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin taş ocağında patlama sonucu hayatını kaybeden Ebû Halil'in cenaze töreninde imamın okuduğu telkin ile Bakara suresinin 156.⁷⁰ ve Âl-i İmrân suresinin 185.⁷¹ ayetleri bütünüyle verilmiştir.⁷² Ayrıca Küçük'ün dayısı Yusuf, Ayşe'nin büyük zahmetlerle mağaraya ilave ettiği avlunun duvarına şükretmenin önemine vurgu yapan Neml suresi 40.⁷³ ayetin yazıldığı bir tablo asmıştır.⁷⁴ Dahası 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında savaştan korkan kadın ve çocukların güven ve zafer için Âl-i İmrân suresinin 174.⁷⁵ ayetini okudukları,⁷⁶ sert mizaçlı din dersi hocasının öğrencileri korkutmak için İbrâhîm suresinden ayetler okuduğu gibi bilgiler yer almaktadır.⁷⁷

Romanda geçen ayetler lafzı ile beraber metne uygun halde tam olarak verildiği gibi sadece anlam olarak ayete işaret edildiği yerler de bulunur. 1967 Arap-İsrail Savaşı başlamadan önce Ürdün hükümeti silah dağıttığını ilan etmekte ve gönüllülerin bu silahlara ulaşabileceğini söylemektedir. Ancak halkın herhangi bir silahlanma durumu yoktur ve işin aslı, savaş başladığında radyolarda yapılan açıklamadan anlaşılır: “*Sabredin ve sabırda yarışın. Onları bulduğunuz yerde ellerinizle, tırnaklarınızla ve dişlerinizle öldürün.*”⁷⁸ Bu açıklamanın ilk kısmı Âl-i İmrân suresinin 200.⁷⁹ ayetinden, ikinci kısmı ise Nisâ suresinin 89.⁸⁰ ayetinden anlam olarak alıntılanmıştır. Bu örnekte de

⁷⁰ Bakara/156. Ayetin meali: Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.

⁷¹ Âl-i İmrân/185, Ayetin meali: Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.

⁷² Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 48.

⁷³ Neml/40. Ayetin meali: (Bu konuya dair) kitaptan bir bilgisi olan ise, “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm” diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan rabbimin bir lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir.”

⁷⁴ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 187.

⁷⁵ Âl-i İmrân/174. Ayetin meali: Bunun üzerine Allah'ın lütfü ve keremiyle kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler Allah'ın rızasına da uymuş oldular. Allah büyük lütf sahibidir.

⁷⁶ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 324.

⁷⁷ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 277.

⁷⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 310.

⁷⁹ Âl-i İmrân/200. Ayetin meali: Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.

⁸⁰ Nisâ/89. Ayetin meali: Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost

görüldüğü üzere Nasrallâh, karakterlerin psikolojik durumlarına göre dini değerlere başvurmaktadır.⁸¹ Böylece karakterlerin ayetlerden güç aldıkları ve ibadetlere sarılarak zor durumları aştıkları görülür. Nasrallâh'ın romana işlediği bu derin anlayış, bizzat mülteci psikolojisini yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Romanda hadislerden genellikle anlam olarak iktibas yapılmış olup lafzen sadece din dersi hocasının öğrencileri uyarmak için söylediği bir hadis bulunmaktadır. Öte yandan birçok yerde anlam olarak hadis iktibasları mevcuttur. Örneğin, Halil'in Samîra tarafından kendilerine gelen uygunsuz teklifi Küçük'e iletmesi ve Küçük'ün bu teklif karşısındaki tavrının “*Düşüncesini Küçüğe ilettili. Artık hiçbir şeyden emin olamayan Küçüğe... Küçük hiç sevinmedi. Çünkü aynı delikten ikinci kez sokulmaktan korkuyordu.*”⁸² şeklinde ifade edilmesi, anlam olarak “*Mümin bir delikten iki kez sokulmaz*”⁸³ hadisinden iktibas edildiğini gösterir.

Romanda yaratılış evresi gibi temel dinî inanışlara da atıf yapılmıştır. Küçük, henüz anne karnındayken “*nutfe*” ve “*alaka*” evrelerinden geçtikten sonra cenin bedenine ruhun girmesiyle anne karnının şeffaf olması gerektiğini düşünür. Böylece cenin doğana kadar içeride sıkılmamış ve dış dünyayı izleme imkânına sahip olmuş olur.⁸⁴ Burada Küçük'e söylenen bu evreler ve düşünce el-Mu'minûn sûresinin 13-14.⁸⁵ ayetlerinden alınmıştır. Küçük'ün çalıştığı fabrikada meyvelerin yenilmesi yasaktır ve bu yasak çiğnendiği durumda işten çıkarılma söz konusudur. Küçük, bu durumu Hz. Âdem'in yasak yiyeceği yemesinden dolayı cennetten atılmasına benzeter.⁸⁶ Dinî inancı gösteren başka bir yer ise Küçük'ün doğduktan kısa bir süre sonra gökyüzünün maviliğine hayran kalması ve En'âm suresi 76. ayetini⁸⁷ okumasıdır. Romanda meleklerin cinsiyetsiz ve günahsız olduğu ve ölümün ecele bağlı olduğu⁸⁸ şeklindeki düşünceler, dinin karakterler üzerindeki etkisini gösterir. Öte yandan Sa'ûd'un okuldan atıldıktan sonra her fırsatta kız okulunun

ve yardımcı edinmeyin.

⁸¹ Abdulkadir Karacadağ, *İbrâhîm Nasrallâh ve Tuyûru'l-Hazer Adlı Romanı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), 89.

⁸² Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 219.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), “Edeb”, 83 (No. 6133).

⁸⁴ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 340.

⁸⁵ El-Mu'minûn/13-14. Ayetin meali: Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.

⁸⁶ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 312.

⁸⁷ En'âm/76. Ayetin meali: “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmen” dedi.

⁸⁸ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 290-291.

etrafında dolaşması ve yaptığı şeyin tavafa benzetilerek⁸⁹ babası tarafından sert bir dille eleştirilmesi, Hac ibadetinden yapılan bir iktibas türüdür.

Romandaki bu dinî iktibasların yanı sıra birçok karakter semavi dinler için kutsiyet arz eden mekân ve şahsiyetlere benzetilir. Bunların ilki romanın henüz giriş kısmı olan şehadet bölümünde okurun karşısına çıkar. Anne karnında bir cenin olan Küçük'ün düşünebilmesi ve konuşabilmesi Hz. İsa'ya, kendisini güven ve huzur içinde hissettiği ana rahmi ise Filistin'e benzetilmiştir. Nitekim Hz. İsa Filistinlidir. Küçük'ün Hz. İsa'ya ve ana rahminin Filistin'e benzetildiği yerde doğal olarak Küçük'ün annesi Ayşe, Hz. Meryem'e, Küçük'ün âşık olduğu kuşlar ise vahiy meleği Hz. Cebrail'e benzetilmiştir. Bu, anne karnındayken dut ağacının altında duyduğu serçe sesine âşık olup hemen doğmak isteyen Küçük'ün davranışından da anlaşılmalıdır.⁹⁰ Küçük üzerinden yapılan benzetmeler bunlarla sınırlı değildir. Küçük, doğduktan bir müddet sonra “*mavi parça*” olarak nitelediği gökyüzüne hayranlık duymuş ve bunun hakkında kendi kendine sorular sormuştur. Bu olay, Kurân'da geçen Hz. İbrâhîm'in rabbini arayıp bulmasına benzemektedir.⁹¹ Bazı eleştirmenler, yazarın bu benzetme ile özgürlüğe ve hakikate ulaşmak isteyen Filistinlilerin kendilerini hesaba çekmeleri gerektiğini, yanlışlardan vazgeçip hakikat ve doğrunun peşine düştükleri takdirde özgürlüğe ulaşabileceklerini vurgulamak istediğini ifade etmişlerdir.⁹² Küçük'ün Hz. İbrahim'e benzetildiği ikinci yer, kampa hâkim olan siyasi baskıya isyan edip teyzesi Meryem'i de buna teşvik etmesi ve eline aldığı balta ile laf taşıdığını düşündüğü duvarlara vurmasıdır. Bu durum, Hz. İbrahim'in babasını ve kavmini doğruya davet edip putlara karşı başlattığı direnç sonrası onları balta ile kestiği olaya benzemektedir.⁹³ Küçük'ün yaptığı bu davranış, kişinin asıl yıkması gereken duygunun kendi korkusu olduğu şeklinde de anlaşılabilir.⁹⁴

Kuşlarla anne karnındayken tanışan Küçük'ün yaşadığı on üç yıl boyunca en büyük dostu kuşlardır. Onlarla yer, içer, gezer, konuşur ve onlar üzerinde hâkimiyeti bulunurdu. Onun bu durumu Hz. Süleymân'ın mucizelerine benzetilmiştir.⁹⁵ Nitekim Hz. Süleymân da hayvanlarla konuşabiliyordu. Özellikle hüdhüd kuşu ile olan hikâyesi Kuran'da geçmektedir.⁹⁶ Romanın son kısmında Küçük ablukaya alınır ve çatışma esnasında şehit edilir veya şehit edilmeden kuşlar tarafından göğe yükseltilir. Burası muallak olmakla

⁸⁹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 278.

⁹⁰ Abdulkâdir, *Fedâu't-tecâvuz*, 151-153.

⁹¹ Bknz. Enâm/76.

⁹² Abdulkâdir, *Fedâu't-tecâvuz*, 154-155.

⁹³ Bknz. Enbiyâ/58.

⁹⁴ Karacadağ, *İbrâhîm Nasrallâh ve Tuyûru'l-Hazer Adlı Romanı*, 92.

⁹⁵ Abdulkâdir, *Fedâu't-tecâvuz*, 156.

⁹⁶ Bknz. Neml/20-21.

beraber burada Küçük'ün ablukaya alınıp öldürülmeden kuşların kanatları üzerinde göğe yükseltilmesi Hz. İsa'ya⁹⁷, gelen düşmanların sadece Küçük'ün gömleğini bulması ise Hz. Yûsuf'un⁹⁸ hadiselerine benzetilmiştir.⁹⁹

3.6. Kültürel Değerler

Filistin'de 1948 sonrası yaşanan göç ile birlikte ülkelerini terkedip Ürdün'e sığınan mültecilerin yaşamlarına ışık tutan ve birçok gerçek hikâyeyi barındıran *Tuyûru'l-hazer* romanı, Filistinli mültecilerin gelenek, görenek ve kültürel değerleri hakkında da bilgiler sunar. Bu bilgilerin yaşanan olaylara ustalıkla işlenmesi, romanın doğallığını, samimiyetini ve gerçekliğini arttırmaktadır. Söz gelimi, Zevbe'a'nın Ummu Halil'e talip olduğunu ifade etmek için Ebû Halil'in kabri üzerine attığı örtü, Filistin kültüründe eski bir geleneği yansıtır. Yazar, bunu romanda uygulayarak hem önemini göstermiş hem de unutulmasını önlemeye çalışmıştır.¹⁰⁰ Ali ile evlenen Ayşe, gebe kalmak için birçok geleneksel yola ve alternatif tıbbı başvurur. Ayşe'nin kırk çeşit bitkiyi bir tencerede kaynatması ve buharını yüzünde hissetmeye çalışması bunlardan biridir. Bu ilginç uygulama sırasında Ayşe'nin "*Eğer bu da fayda vermezse başka bir şey fayda vermez.*"¹⁰¹ sözleri, geleneğe olan inancını gösterir.¹⁰² Ayşe'nin bir süre sonra hamile kalması, onu bu tür adetlerden alıkoymaz. Geleneksel bir istek olarak erkek çocuk doğurmak isteyen Ayşe, bebeğin cinsiyetini öğrenebilmek için yine eski bir Filistin geleneğine başvurur. Bir kaba su doldurur ve sütünü kabın içine damlatır. Sütün dağılmadan dibe inmesi Ayşe'yi sevindirir. Geleneklere göre¹⁰³ bu, çocuğun erkek olduğuna işarettir. Ancak Ayşe, tatmin olmak için başka bir yola başvurur ve sütünü sürdüğü bir ipi karınca yuvasının önüne bırakır. Karıncalar süt kokan ipe üşüşünce, çocuğun erkek olacağına artık emin olur.

Romanda edebî ve kültürel değerlerden olan mersiye, ninni ve şiirlerden de alıntılar bulunur. Ayşe Küçük'ü, Ummu Halil ise Hannûn'u uyutmak için ninniler söyler. Ayrıca Ummu Halil, kocası öldüğünde Filistinli şair Hâlid Nusret'e ait beyitler okuyarak yaşadığı acıyı ifade eder. Öte yandan Küçük üzerinden yansıtılan kültürel değere örnek olarak babasının yokluğunda bileğine sardığı beyaz mendil gösterilebilir. Filistinli erkekler evin büyüğü olduklarını ve geçimi kendilerinin sağladıklarını ifade etmek için bilekle-

⁹⁷ Bknz. Nisâ/158.

⁹⁸ Bknz. Yûsuf/12-18.

⁹⁹ Abdulkâdir, *Fedâu't-tecâvuz*, 157.

¹⁰⁰ Karacadağ, *İbrâhîm Nasrallâh ve Tuyûru'l-Hazer Adlı Romanı*, 93.

¹⁰¹ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 46.

¹⁰² Hemşinli, "İbrahim Nasrallah'ın Tuyûru'l-Hazer Romanındaki Bazı Halk Kültürü Unsurları", 251.

¹⁰³ Mûsâ Rubâbe'e, *Kiraât fi rivâyeti Tuyûru'l-hazer* (İrbid: Cami'atu Yermük, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997), 3-4.

rine beyaz veya sarı bir mendil sararlardı.¹⁰⁴ Bundan dolayı Küçük, babası hapisten çıkana kadar hem okulda hem de fabrikada sağ bileğine beyaz bir mendil takmıştır.¹⁰⁵

Araplar, tarih boyunca hurma ve zeytin gibi bazı bitkilere değer verdiği gibi deve ve kuş gibi bazı hayvanlara da kutsiyet atfetmişlerdir. Cahiliye dönemindeki bazı Araplar, 'ıyâfet ve zecr denilen ilimlerle meşgul olmuş ve kuşlar hakkında bilgi edinmişlerdir. Hatta seyahatlerini ve davranışlarını kuşların uçuş ve ötme şekline göre belirleyenler bile olmuştur.¹⁰⁶ Romanda bu inanış ve geleneğin bir tezahürü olarak Ummu Sureyyâ ve Ebû Fuad, ölen yakınlarına kuşlar aracılığıyla haber gönderdiklerine inanır. Küçük'ün öldükten sonra kuşlarla beraber cennete gitmesi, ruh için yapılan kuş tasvirine ve ölen kişinin uçabildiğine olan geleneksel inanışı yansıtır. Ayrıca kuşlar, tarih boyunca insanlık tarafından özgürlük sembolü olarak görülmüştür. Romanda kuş tasviri ve karakterler üzerindeki etkisine önem verilmiş ve bu geleneksel inanışlar referans alınarak kuşlar romanın ismi ve sembolü haline getirilmiştir.

SONUÇ

İbrâhîm Nasrallâh'ın Filistin'i çeşitli yönleriyle ele aldığı ve her birinde farklı bir tarihsel aralığı işlediği *el-Melhâtu'l-Filestîniyye* adlı roman serisi, ülkemiz dahil birçok akademik çalışmaya konu olmuştur. Çalışmamız serinin ilk romanı olan ve Filistinli mültecilerin Ürdün'deki mülteci kamplarında verdikleri yaşam mücadelesini ele alan *Tuyûru'l-hazer* adlı romanı konu edinmektedir. 1996 yılında yayımlanan söz konusu romanda "Küçük" olarak adlandırılan ana kahramanın hayatı temel alınarak 1948-1967 yılları arasında Ürdün'deki Filistinli mültecilere dair bilgiler sunulmuştur. Bu hayat hikayesi üzerinden ekonomik sıkıntılar sebebiyle yoksulluk içinde mağaralarda ve kamplarda yaşayan mültecilerin geçim sıkıntıları, çalışma şartları, eğitim durumları ve aile yapıları hakkında bilgiler verilmiş, zor şartlarda çalışmaya mecbur kaldıkları, eğitimlerinin önemsenmediği, gayri insani meskenlere ve durumlara layık görüldüğü ve dahası psikolojik olarak siyasi bir baskıya maruz kaldıkları vurgulanmıştır. Çalışmamızda romandaki sosyal yapı aile, eğitim, ekonomi, siyasi durum, din ve kültürel değerler alt başlıklarına ayrılarak söz konusu durumlar Filistinli mülteciler üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilmiştir. Bu amaçla öncelikle romandaki evlilik olgusu incelen-

¹⁰⁴ Nerîmân Ahmed Ebû 'Ulyân, *Tevzîfu't-turâs fî rivâyeti'l-Melhâti'l-Filestîniyye li İbrâhîm Nasrallâh* (Gazze: Câmî'atu'l-Ezher, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 87.

¹⁰⁵ Nasrallâh, *Tuyûru'l-hazer*, 194.

¹⁰⁶ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Cahiliye Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014), 66.; Hemşinli, "İbrahim Nasrallah'ın *Tuyûru'l-Hazer* Romanındaki Bazı Halk Kültürü Unsurları", 253.

miş ve romanda toplumun çekirdek yapısı olan ailenin farklı yönlerinin ve çeşitlerinin sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca evliliği etkileyen ekonomik ve psikolojik etkenler göz önünde bulundurulduğunda, göçün yol açtığı ekonomik sorunların genç kızların evliliği bir kurtuluş olarak görmelerine sebep olduğu ve ailelerinin de ekonomik sıkıntılar ve geleneksel faktörlerden dolayı kızları bir yük olarak gördüğü saptanmıştır. Nasrallâh'ın eğitime en az vatan kadar kutsiyet atfetmesi ve çoğu eserinde eğitimin önemine dikkat çekmesinden dolayı çalışmada mültecilerin eğitim koşulları incelenmiş ve mültecilerin oldukça elverişsiz ortamlarda eğitim gördüğü, öğretmen-öğrenci/veli ilişkilerinin korkuya dayalı olduğu ve psikolojik şiddet içerdiği, bundan dolayı öğrencilerin eğitim hayatını ömrün ziyan edilmesi olarak algıladığı tespit edilmiştir.

1948-1967 yılları arasında Ürdün'e göç etmiş Filistinli mültecilerin yaşamını ele alan roman, doğal olarak bu mültecilerin çektiği ekonomik sıkıntılara da değinir. Mültecilerin yaşadığı ekonomik zorluk, mekânların tasviri, erkeklerin düşük bir ücret karşılığında taş ocaklarında risk altında çalışmaları, çocukların ev geçimine katkı sağlamak amacıyla avlanmaları veya ailelerini maddi açıdan rahatlatmak için evlenmek isteyen genç kızların evlilik umutlarında görülebilir. Ayrıca karakterlerin farklı bağlamlarla geçmişe dair yaptıkları anlatımlarda yoksulluğun İsrail'in işgali nedeniyle başladığı, göç öncesi bereketli topraklara ve müreffeh bir hayata sahip oldukları, imtiyazlı işlerde çalıştıkları ve bir gelecek hayal edebildikleri vurgulanmış ve okurun yaşanan ekonomik değişimi görmesi beklenmiştir. Romanda Nekbe ve Nekse dönemlerinin siyasi durumuna ışık tutulmuş ve Filistinli mülteciler üzerindeki psikolojik etkisini yansıtılmıştır. Nekbe, Nekse, Deyr Yaşin katliamı ve Yahudilerin Kudüs'teki Kral Davud otelinde İngiliz subaylara düzenledikleri suikast gibi tarihte yaşanmış olaylara temas edilmiş ve bunların mülteci hayatına yansımaları betimlenmiştir. Roman, mülteci yaşamına dair bilgiler sunarken İslam'ın temel kaynakları ayet ve hadislerden alıntılar yapmış ve mültecilerin inanç ve ibadetlerine de değinmiştir. Ayrıca roman, Ürdün'e sığınan, mültecilerin gelenek, görenek ve kültürel değerlerine ilişkin birçok betimleme içermektedir. Nasrallâh'ın roman karakterlerini gerçek hayattan alması ve anlattığı olayların birçoğunun yaşanan hadiselerle dayanması, romanın gerçeklik duygusunu arttırmaktadır. Nasrallâh, tüm bu eleştirileri yaparken hayatın içinden olan aşk, evlilik, aile, dostluk, gelenek, görenek ve kültürü de romandaki olaylara yedirmiştir. Karakterlerin eğitimini, sevgisini, evliliğini, kavgasını, başarısını, başarısızlığını ve ölümünü anlatarak mültecilerin insan olduklarını ironik bir şekilde hatırlatmıştır. Özellikle mültecilerin yaşadığı ruhsal bunalımlar veya devletin oluşturduğu siyasi baskıya karşı

dinî referanslara başvurarak mültecilerin yaşamına ve sıkıntılarına kutsiyet yüklemiştir. Bu bağlamda roman, her bireyin içinde olduğu duruma bakılmaksızın kutsal kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim

Abdulkâdir, Muhammed. *Fedâu't-tecâvuz*. Amman: Dâru'ş-şurûk li'n-neşr ve't-tevzî, 2012.

Aktaş, Şerif. *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2017.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. Ankara: Alkım Yayınevi, 2010.

Bostancı, Ahmet. *İbrahim Nasrallah ve Filistin Konulu Romanları*. İstanbul: Paradoks Yayınları, 2013.

Bostancı, Ahmet. "Ürdün'de Roman Edebi Türünün Tarihi Gelişimi". *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 35 (2012), 7-22-22.

Cum'a, Huseyn. "Ürdün ve Filistin'de Öykü Sanatının Tohumları". çev. Musa Yıldız. *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 33-44.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2014.

Derrâc, Faysal. "et-Tayarânu'l-Filestîni beyne'l-ekfâsi'l-mute'âkibe". *Mecelletu'l-Vasat* b.y./b.y. (1996), b.y.

Ebü 'Ulyân, Nerîmân Ahmed. *Tevzîfu't-turâs fî rivâyeti'l-Melhâti'l-Filestîniyye li İbrâhîm Nasrallâh*. Gazze: Câmî'atu'l-Ezher, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Esed, Nâsirüddin el-. *el-İtticâhât el-edebîyye el-hadîse fî Filestîn ve'l-Urdunn hattâ sene 1950*. Amman: Dâru'l-feth, 2. Basım, 2009.

Hemşinli, Tuba Nur. "İbrahim Nasrallah'ın Tuyûru'l-Hazer Romanındaki Bazı Halk Kültürü Unsurları". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (2022), 239-255. <https://doi.org/Doi 10.17050>

î, Suleymân el-Ezra'. *er-Rivâye el-cedîde fî'l-Urdun*. Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 1998.

İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Kahire: Dâru'l-Me'arif, ts.

Karacadağ, Abdulkadir. *İbrâhîm Nasrallâh ve Tuyûru'l-Hazer Adlı Romanı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Mecâlî, Muhammed Ahmed el-. *Dirâsât fi'l-edebi'l-Urduniyyi'l-mu'âsır*. Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2015.
- Murşid, Ahmed. *el-Binye ve'd-dilâle fi rivâyeti İbrâhîm Nasrallâh*. Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2005.
- Muş'il, Nidâ Ahmed. *el-Vasf fi tecribeti İbrâhîm Nasrallâh*. Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2015.
- Nasrallâh, İbrâhîm. *es-Siretu't-tâira; ekal min 'aduv ekser min sadîk*. Beyrut: Daru'l-'Arabiyye, 2010.
- Nasrallâh, İbrâhîm. *Kitâbu'l-kitâbe*. Amman: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2018.
- Nasrallâh, İbrâhîm. *Tuyûru'l-hazer*. Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 2012.
- Rubâbe'e, Mûsâ. *Kıraât fi rivâyeti Tuyûru'l-hazer*. İrbid: Cami'atu Yermûk, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Somuncuoğlu, Ecehan. "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları". *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2015), 103-120.
- Surûr, Ali. "İbrâhîm Nasrallâh hâliyen mineş-şevâhid". *Cerîdetu'n-nehâr* (31 Ocak 1996).
- Şahrûr, Feyrûz Mecdî Nimr. *el-Musakkafu'l-beynî fi hâleti'l-Filestîni; İbrâhîm Nasrallâh nemûzec*. Râmellâh: Câmî'atu Birzeit, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Tomar, Cengiz. "Ürdün". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XLII/357-359. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- 'Ubeyd, Muhammed Sâbir. *Kıraât fi'l-mudevveneti'l-ibdâ'iyye li İbrâhîm Nasrallâh*. Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2008.
- 'Ubeyd, Muhammed Sâbir - Beyâtî, Sûzân. *el-Kevnu'r-ruvâ'i; kıraât fi'l-Melhâti'l-Filestîniyye li İbrâhîm Nasrallâh*. Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2007.
- Yûnus, Mihned. "Rivâye lâ tentehî rivâye lâ teşihu". *Mecelletu'l-âdâb* (15 Temmuz 1997).
- Zeynuddîn, Ahmed. "Tuyûru'l-hazer mu'ânâtu'l-Filestîniyyîn fi 'tibârî'l-istizkârî". *Cerîdetu'l-Hayât* (29 Ocak 1996).
- Ziyâdât, Teysîr Muhammed. "Mustafa Vehbî Tel (Ârâr)'in Hayatı ve Şiiri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2015), 51-65.